

ZEYD b. SÜHÂN

sihatinden şüphe edilen bazı övgü sözleri (meselâ bk. İbn Sa'd, VI, 123; Hatîb, VIII, 440; İbn Hacer, I, 582-583) kendisine atfedilen tasavvufî şahsiyetine güç kazandıran rivayetlerdir. Az rivayeti bulunan ve güvenilir bir râvi diye tanıtılan Zeyd'in (İbn Sa'd, VI, 126) Hz. Ömer, Hz. Ali, Übey b. Kâ'b ve Selmân-ı Fârisî'den rivayetleri vardır. Ondan da Ebû Vâil Şakik b. Seleme, Ayzâr b. Hureys ve Sâlim b. Ebû'l-Ca'd gibi şahıslar hadis rivayet etmiştir. Zeyd gibi kardeşleri Sa'saa ve Seyhân da Abdülkaysoğulları'nın önde gelen hatiplerinden olup Sa'saa aynı zamanda Muâviye döneminin meşhur muhaliflerindedir. Zeyd'in Ümmü'l-Esved adında bir kızından da bahsedilmektedir (İbn Asâkir, XIX, 435).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 123-126; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 439-440; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 557-561; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XIX, 429-447; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 137-144, 228, 232; a.mlf., *Üsdü'l-gâbe*, II, 291-292; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 525-529; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1418/1998, X, 258-260, 277-278, 339, 439, 446, 448; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 582-583; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, Kahire 1978, III, 255-257.

HALİT ÖZKAN

ZEYD b. VEHB

(زيد بن وهب)

Ebû Süleymân Zeyd
b. Vehb el-Cühenî el-Kûfî
(ö. 83/702)

Muhadramûndan.

Medine'nin batısındaki Yenbu' bölgesine yerleşmiş bulunan kabilesi Cüheyne'nin diğer mensuplarıyla birlikte hicretin hemen ardından müslüman oldu, fakat Hz. Peygamber'i göremedi. Kabilesinden bir heyetle birlikte son günlerinde Resûl-i Ekrem'i ziyaret etmek üzere yola çıktıysa da heyet Medine'ye varmadan Resûl-i Ekrem vefat etti. İbn Hacer, Zeyd'in İbn Hazm tarafından sahâbi sayılmasını eleştirir (*el-İşâbe*, I, 583-584). Hz. Ömer devrinde Azerbaycan'ın fethine katıldı. Bu dönemde bir süre Medine'de ikamet edip daha sonra Kûfe'ye yerleşti. Cemel, Siffin ve Nehrevan savaşlarında Hz. Ali'nin safında yer aldı. Hz. Ali'nin önde gelen adamları arasında gösterilen Zeyd'in Deyrülcemâcim savaşının ardından 83 (702) yılının sonlarında vefat ettiği bilgisi (İbn Sa'd, VI, 103) daha çok kabul görmekte birlikte, bazı rivayetler onun vefatını 97 (716) yılına kadar götürmektedir.

Sika ve kesîrül'-hadîs gibi sıfatlarla tanıtılan Zeyd'den gelen rivayetler *Kütüb-i Sitte*'de yer almaktadır. Zeyd, Hz. Ömer, Osman, Ali, Berâ b. Âzib, Ebû Zer el-Gifârî, Huzeife b. Yemân ve Abdullah b. Mes'ûd gibi sahâbilerden rivayette bulunmuş, kıraat ilmini İbn Mes'ûd'dan tahsil etmiştir. Kendisinden A'meş, İsmâil b. Ebû Hâlid, Hammâd b. Ebû Süleyman, Hakem b. Uteybe, Ebû İshak es-Sebîî gibi tâbiîn âlimleri hadis rivayet etmiştir. Hz. Ali'yi desteklemekle beraber halife Osman'ın aleyhinde faaliyette bulunmadığından ricâl âlimleri kendisine Şîlik isnat etmemiştir. Fesevî'nin Zeyd'in hadislerinde birtakım kusurların görüldüğü yolundaki sözü kabul görmemiş, Zehebî ve İbn Hacer, Fesevî'nin tenkitlerinin isabetsiz olduğunu söylemiştir (Fesevî, II, 768-771; Zehebî, II, 107; İbn Hacer, *Hedyü's-sârî*, s. 569). Zeyd'in, vaktini ibadet ve taatle geçirdiği, şehir dışına da ancak cihad, hac veya umre amacıyla çıktığı zikredilmektedir (Ebû Nuaym, IV, 171). Hz. Ali'nin hutbelerinden oluşan bir derleme Zeyd b. Vehb'e nisbet edilmekte (Ebû Ca'fer et-Tûsî, s. 131), bu derlemenin, aralarında İsmâil b. Mihrân es-Sekûnî'nin *Kitâbü Huṭabi emîri'l-mü'minin*'i, Nasr b. Müzâhim'in *Kitâbü Vak'ati Şiffin*'i ve Şerîf er-Radî'nin *Nehcü'l-belâğası* gibi kitapların bulunduğu bazı eserlere kaynaklık ettiği belirtilmektedir (Modarressi, s. 81-82; *DİA*, XXXII, 539).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 102-103; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, II, 768-771; Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 171-174; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist* (nşr. Cevâd el-Kayyûmî), [baskı yeri yok] 1417 (Müessesetü neşri'l-fekâhe), s. 130-131; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 111-115; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 107; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 583-584; a.mlf., *Hedyü's-sârî* (nşr. Abdülaziz b. Bâz), Beyrut 1416/1996, s. 569; Abdüssettâr eş-Şeyh, *A'lâmü'l-hufâz ve'l-muhaddîsin*, Dimaşk-Beyrut 1417/1997, IV, 5-17; Hossein Modarressi, *Tradition and Survival: A Bibliographical Survey of Early Shi'ite Literature*, Oxford 2003, s. 80-82; Seyyid Mehdi Hâirî, "Zeyd b. Vehb", *DMT*, VIII, 587; İsmail Durmuş, "Nehcü'l-belâğa", *DİA*, XXXII, 539.

HALİT ÖZKAN

ZEYDİYYE

(الزيدية)

Taberistan, Deylem ve Gilân'da
hüküm süren bir devlet
(864-1526).

Sarp dağlarla çevrili Taberistan ve Deylem, Abbâsî halifelerinin takibatına mâruz kalan muhalifler için korunaklı bir sığınak durumundaydı. Buraya sığınanlar ara-

sında Hz. Ali evlâdından bazı kimseler de vardı. Abbâsîler'e itaat etmemekte direnen Taberistan-Deylem halkının Ehl-i beyt mensuplarına kucak açması gelenlerin sayısını arttırdı ve takibata uğrayan Ali evlâdının Taberistan-Deylem dağlarına sığınması neredeyse bir âdet haline geldi. Taberistan-Deylem arasındaki Rûyân bölgesine yerleşen Zeydîler bölgede mezheplerini yaymaya başladılar. Ali evlâdının ileri gelenlerinden olan Yahyâ b. Ömer et-Tâlibî el-Hüseynî'nin 250 (864) yılında Kûfe'de çıkardığı isyanın bastırılması ve Yahyâ b. Ömer'in öldürülmesinin ardından Abbâsî Halifesi Müstaîn-Billâh, Tâhirîler'in Irak ve Haremeyn Valisi Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'e Taberistan ve Deylem'deki bazı arazileri de içine alan iktâlar vermişti. Bu durum bölge halkının Tâhirî yönetimine karşı duyduğu nefreti isyana dönüştürdü. Deylemîler, güçlerini arttırmak için Taberistan'daki Alevîler'in ileri gelenlerinden Muhammed b. İbrâhim'e haber gönderip ona biat edeceklerini bildirdiler. Kendisinin buna lâıyk olmadığını söyleyen Muhammed onlara Hz. Hasan'ın soyundan gelen kayınbiraderi Hasan b. Zeyd el-Alevî'yi tavsiye etti.

Yahyâ b. Ömer'in isyanına katıldıktan sonra Kûfe'den kaçıp bölgeye sığınan Hasan b. Zeyd el-Alevî bu sırada Rey'de bulunuyordu. Deylemîler'in teklifini kabul etti ve Taberistan'ın Abbâsîler'le sınır bölgesi olan Rûyân'a geldi. Bölgedeki Ehl-i beyt mensuplarının yanı sıra Deylem, Kelâr, Şâlûs ve Rûyân halkının biatını alıp Taberistan ve Deylem Zeydîleri (Aleviyye) adıyla bir devlet kurdu (250/864). Çevrede hâkimiyeti sağladıktan sonra Âmül'ü ve Taberistan âmilinin oturduğu Sâriye'yi (Sârî) ele geçirdi. Bölgeyi geri almaya çalışan Tâhirî kuvvetleriyle mücadelesini sürdürdü. Rey'i de Tâhirîler'den aldı ve buraya Tâlibîler'den Muhammed b. Ca'fer'i vali tayin etti. Tâhirî kuvvetleri karşısında yenilen Muhammed, Taberistan'ı onlara terketmek zorunda kaldıysa da Hasan b. Zeyd'in gönderdiği kuvvetler kısa süre sonra Rey'i geri almayı başardı (251/865). 255 (869) yılında Zeydîler, Abbâsî ordusu karşısında yenilgiye uğrayıp tekrar Deylem'e çekildiler, fakat iki yıl sonra Cürcân'ı ele geçirip Tâhirîler'in Horasan'daki itibarını büyük ölçüde sarstılar. Hasan b. Zeyd, bu arada Ya'kûb b. Leys es-Saffâr ile de savaşmak zorunda kaldı; Sâriye'ye ve Âmül'e giren Ya'kûb'un şiddetli yağmurlar yüzünden çekilmesinin ardından tekrar Taberistan'a hâkim oldu (260/874). "Dâi-i Kebîr" ve "Dâi-

İlelhak" lakaplarıyla anılan Hasan b. Zeyd 270'te (884) Âmul'de vefat etti, yerine kardeşi Dâi-i Sagir Muhammed b. Zeyd geçti.

İdare merkezini Âmul'den Cürcân'a nakleden Muhammed b. Zeyd on yedi yıl süren hükümdarlığı döneminde Horasan Valisi Râfi' b. Herseme, Saffâriler ve Sâmâniler'le mücadele etti. Muhammed b. Hârûn es-Serahsî kumandasındaki Sâmânî ordusuyla Cürcân'da yaptığı savaşta yenildi ve hayatını kaybetti. Kesik başı Buhara'ya götürülürken cesedi Cürcân kapısı önünde defnedildi. Onun ölümüyle Taberistan Zeydîleri'nin birinci dönemi kapanmış oldu (287/900). Zeydîler, Hz. Hüseyin'in neslinden gelen Hasan b. Ali el-Utrûş liderliğinde daha kuzeye Deylem'e çekilmek zorunda kaldılar. Abbâsiler'e boyun eğmeyen ve henüz İslâm'a girmeyen bölge halkı Utrûş'a destek verdi. Hasan el-Utrûş, güçlü bir taraftar zümresi teşkil etmek için Hazar denizinin güney kıyısında müslüman olmayan Deylem halkı arasında İslâmlaştırma faaliyetine girişti ve 200.000'e yakın Deylemlî'nin Müslümanlığı kabul etmesini sağladı. Ardından Gîlân'a geçip faaliyetlerini burada sürdürdü. Çok sayıda mescid inşa ettirdi, İslâmiyet'e yeni giren Deylemlî ve Gîlânlılar'ı teşkilâtlandırdı. Daha sonra Âmul'e girdi ve Sâmânîler'in içinde bulunduğu karışıklıklardan faydalanarak hükümdarlığını ilân etti. Sâmânîler'i bozguna uğratarak bütün Taberistan'ı ve Cürcân'ı ele geçirdi, Taberistan Zeydî Devleti'ni yeniden kurdu (301/914). İslâm dünyasının yetiştiren en âdil ve en müttaki hükümdarlarından biri sayılan ve "en-Nâsir-Lilhak" lakabıyla anılan Hasan el-Utrûş 304'te (917) vefat etti. Aynı zamanda Taberistan Zeydiyyesi'nin bir kolu olan Nâsiriyye'nin kurucusuydu. Tefsir, hadis, akaid, fıkıh, Arap dili ve edebiyatıyla ilgili birçok eser kaleme almıştır (bk. HASAN el-UTRÛŞ). Onun yerine Gîlânlılar'ın baskısıyla veliaht olarak tanıdığı Hz. Hasan evlâdından damadı Hasan b. Kâsım ed-Dâi geçti. Fakat Utrûş'un ardından Taberistan ve Deylem'de siyasî birlik dağıldı. Hasan b. Kâsım bir taraftan Utrûş'un oğullarıyla, diğer taraftan yerli unsurlarla mücadele etmek zorunda kaldı. Abbâsiler'e bağlı komşu hânedanlar da Taberistan üzerindeki baskılarını sürdürdü. Buna rağmen Rey, Zencan, Kazvin, Kum ve Ebher gibi şehirleri ele geçirdi. Leylâ b. Nu'mân kumandasında gönderdiği ordu Sâmânîler'in elindeki Nişâbur'u aldıysa da (308/920-21) aynı yıl şehir elden çıktı. Yaptığı medrese ve hankahlarla eğitim ve

öğretime katkıda bulunan, iyi bir devlet adamı ve kumandan olarak temayüz eden Hasan b. Kâsım, Taberistan'ı işgal eden Ziyâîler'le giriştiği savaşı kaybetti ve öldürüldü (316/928). Böylece Zeydîler'in Taberistan'daki hâkimiyeti de sona erdi.

Onun ölümünden sonra Zeydîler Deylem'e çekildiler. Zor günlerinde sığındıkları Deylem artık onların vatanı haline geldi. Ancak Zeydî liderleri arasındaki iktidar mücadelesi burada da devam etti ve siyasî birlik bir türlü sağlanamadı. Deylem'de imamlığını ilân eden ilk Zeydî lideri Ebû'l-Fazl Ca'fer b. Muhammed oldu. "es-Sâir-Fillâh" unvanını alan Ebû'l-Fazl, Taberistan yerli liderlerinin de teşvikiyle Taberistan'ı Ziyâîler'den geri almak istedi. Ancak uğradığı ağır mağlûbiyet yüzünden uzun süre Taberistan'a yönelik herhangi bir faaliyete girişemedi. Bu arada Taberistan Büveyhîler'in eline geçti. Büveyhîler'e karşı Taberistan'a yeni bir sefer düzenleyen Ebû'l-Fazl, Büveyhîler'le barış antlaşması imzalayarak Taberistan'a yerleşti. Fakat bölgeden vazgeçmek niyetinde olmayan Ziyâîler'in devam eden saldırıları karşısında tekrar Deylem'e dönmek zorunda kaldı.

Ebû'l-Fazl'ın ardından imamlık makamına Taberistan Zeydîleri'nin son hükümdarı Hasan b. Kâsım'ın İbnü'd-Dâi olarak tanınan oğlu Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Kâsım getirildi. İlimle temayüz eden Ebû Abdullah siyasetten uzak durmaya çalışıyordu. İlim tahsili için önemli merkezleri dolaşmaya devam ederken taraftarlarının kendisine biat etmeleri yüzünden Büveyhîler tarafından tutuklandı. Önemli şahsiyetlerin araya girmesiyle serbest bırakıldıktan sonra Bağdat'a yerleşti. Büveyhî Hükümdarı Muizzüddeve onu çok takdir ediyor, büyük saygı gösteriyordu. Ebû Abdullah sultanın ısrarlı teklifleri karşısında Tâlibîler'in nakipliğini kabul etti (349/960). Taberistan'dan Deylem'e, oradan daha kuzeye Gîlân'a geçen Zeydîler, Hevsem'i merkez edinmişlerdi. Ebû Abdullah'ın Bağdat'ta bulunduğu yıllarda Hevsem, Zeydî / Sâirîler'in hâkimiyetindeydi. Hasan el-Utrûş'un düşüncelerini sürdüren Zeydî / Nâsirîler (Nâsiriyye) burayı onlardan almaya çalışıyorlardı. Nâsirîler, Ebû Abdullah'ı başlarına geçirmek üzere Hevsem'e davet ettiler. Bütün servetini ve ailesini Bağdat'ta bırakan Ebû Abdullah'ın Gîlân'a gelmesiyle Nâsirî-Sâirî mücadelesi şiddetlendi. Uzun süren mücadelelerin ardından Deylem hâkimi Menâzir'in desteğiyle Hevsem'i ele geçiren Ebû Abdullah

"Mehdî-Lidînilâh" lakabıyla imam ilân edildi (353/964). Yönetiminin temellerini sağlamlaştırdıktan sonra Taberistan üzerine seferler düzenledi, ancak başarı sağlayamadı.

Ebû Abdullah Gîlân'a geldiği sırada Kâsım b. İbrâhim er-Ressî ez-Zeydî'ye nisbet edilen Deylem-Kâsımîleri ile Gîlân Nâsirîleri arasında tam bir kutuplaşma yaşanıyor, bunlar birbirlerini sapıklık, hatta küfürle itham ediyorlardı. Ebû Abdullah bütün gücünü mezhep taassubunu hafifletme yönünde kullandı. Onun ölümünün (360/971) ardından Zeydîler bazan çatışarak, bazan barış içinde bölgedeki varlıklarını sürdürdüler. Giderek güçlenen Sâirîler'in Hevsem'e hâkim olması Nâsirîler'i harekete geçirdi. Kuvvetlerini arttırmak için meşhur Zeydî âlimi Ebû'l-Hüseyin Ahmed'e (Ahmed b. Hüseyin) biat ettiler. Ebû'l-Hüseyin Ahmed, Büveyhîler tarafından destekleniyor, ünlü vezir Sâhib b. Abbâd ona çok saygı gösteriyordu. "el-Müeyyed-Billâh" unvanını alan Ebû'l-Hüseyin Ahmed bir süre Deylem, Taberistan ve Rey üçgeninde dolaşıp taraftar toplamaya çalıştı. Ayrıca bölgedeki Zeydî / Kâsımîler'in desteğini sağladı ve güçlü bir ordu ile Hevsem üzerine yürüdü, Ebû Zeyd es-Sâirî'yi mağlûp ederek şehri ele geçirdi. İki yıl sonra Hevsem'den çıkarılan Müeyyed-Billâh bu defa Sâirîler tarafından Deylem'e çağırıldı. İki yıl içinde Deylem yerli liderlerinin de desteklediği müttefik bir ordu kurup 400 (1010) yılında sahil yolundan asıl hedefi olan Taberistan'a yürüdü. Ancak Ziyâî Emîri Kâbûs karşısında başarı sağlayamadı ve onunla bir anlaşma yaptıktan sonra geri çekildi. Bu sırada gerek Deylem'de gerekse Taberistan'da mezhep mücadeleleri devam ediyor, Deylem'de Zeydî grupları arasında yaşanan mücadele Taberistan'da Şii-Sünnî kavgası şeklinde kendini gösteriyordu. Bir ara Rey'den gelen Şii âlimi Ebû'l-Kâsım el-Büstî'nin çocuk yaşta müslüman olan Hz. Ali'nin hiç şirke bulmadığını, buna karşılık Ebû Bekir'in kırk yıl müşrik olarak yaşadığını söylemesi üzerine Sünnîler ayaklandı. Şii'ler'e ait birkaç ev, birkaç mescid ve Zeydî imamlarının mezarları tahrip edildi. Askerî bakımdan zayıf durumda olan Müeyyed-Billâh, Taberistan'da cereyan eden bu olaylara müdahale edemedi. Onun 411 (1020) yılında vefatının ardından kardeşi Nâtık-Bilhakk'a biat edildi.

Deylem-Gîlân Zeydîleri, Müeyyed-Billâh'tan sonra aralarındaki iç çekişmeden ziyade Bâtîni tehdidinde karşı mücadele et-

ZEYDİLER

mek zorunda kaldılar. Bâtınî saldırılarının şiddetle tırmanması sebebiyle imamlar dikkatlerini bu yöne çevirdiler. Yemen Zeydî İmamı el-Mansûr-Billâh Abdullah b. Hamza, *er-Risâletü'l-âlime bi'l-edilletü'l-hâkime* adlı eserinde, Zeydî âlimlerinden Hâdî el-Hukaynî ve Ebû'r-Rızâ el-Kisumî'nin Bâtınîler'le ilişki kurulmasına cevaz vermediklerini ve bu yüzden Bâtınî suikastçıların hedefi durumuna geldiklerini dile getirmektedir. Nitekim Bâtınîler, Deylem Zeydî imamlarından bazılarını öldürdüler. Bazı imamlar da onların tehdidi yüzünden uzun yıllar saklanmak zorunda kaldılar. Nâtik-Bilhak çoğunluğun kabulüne göre on üç yıl süren imamlığı süresince siyasi faaliyetlere ilgi duymamış, devrin idarecilerine karşı ılımlı bir politika izlemiş, Deylem'de veya daha kuvvetli rivayetlere göre Âmül'de vefat etmiştir (424/1033).

Aralarındaki iç mücadelenin yanı sıra güçlü Bâtınî tehdidi Deylem ve Gilân Zeydîleri'ni iyice zayıflatmıştı. Buna rağmen bölgedeki mevcudiyetlerini X. (XVI.) yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürdürmeyi başardılar. Nitekim Gilân'daki son Zeydî yönetimi olan Âl-i Kârkîyâ emirlerinden Ali b. Emîr Kiyâ, Lâhicân'ı zaptettiğinde (769/1368) oradaki Zeydî âlimleri onu şer'î imam olarak tanıdıklarını ve kendisine resmî bağıllıklarını ilân etmişlerdi (Zahîrüd-dîn-i Mar'aşî, s. 41). Ali Kiyâ'nın öldürülmesinin (791/1389) ardından iç mücadeleler başladı. Rızâ Kiyâ (1395-1425), Karakoyunlular'a tâbi olan Nâsır Kiyâ (1429-1447) ve oğlu Muhammed b. Nâsır (1447-1478) döneminde bölgede istikrar hâkimdi. Zaman zaman komşularının işgaline uğrayan bölge XVI. yüzyılın başlarında Safevîler'in eline geçti. Çok zayıflamış olan Zeydîlik, Safevî baskılarına karşı kimliğini koruyamadı ve zamanla Safevîler'in mezhebi İmâmiyye Şiîliği'ne (İsnâaşeriyye) dönüşerek ortadan kalktı. Nûrullah Şuşterî, Sultan Emîr Kiyâ Ahmed Han ve tebaasının çoğunun 933 (1526-27) yılında Zeydîliği terketmiş olduklarını söyler (*Mecâlisü'l-mü'minîn*, II, 378).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû İshak es-Sâbi, *el-Müntezâ' min Kitâbi't-Tâci* (nşr. W. Madelung, *Ahbârü e'immeti'z-Zeydiyye* içinde), Beyrut 1987, s. 37-43; Sâhib b. Abbâd, *Nuşretü mezâhibi'z-Zeydiyye* (nşr. Nâcî Hasan), Beyrut 1981, s. 14; İbn Miskevî, *Tecâribü'l-ümem*, I, 276; VI, 207-210, 216; Nâtik-Bilhak, *el-İfâde fi târihi e'immeti's-sâde* (nşr. W. Madelung, *Ahbârü e'immeti'z-Zeydiyye* içinde), Beyrut 1987, s. 103-114; Hâkim el-Cüşemî, *Nûhâb min Kitâbi Cilâ'i'l-ebşâr* (a.e. içinde), s. 123-133; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, Beyrut 1975, I, 156-157; İbn İsfendiyâr, *Târihi'l-Taberistân* (nşr.

Abbas İkbâl), Tahran 1320 hş., I, bk. İndeks; Humeyd b. Ahmed el-Muhallî, *el-Hadâ'ıku'l-verdiyye fi menâkibi e'immeti'z-Zeydiyye* (nşr. W. Madelung, *Ahbârü e'immeti'z-Zeydiyye* içinde), Beyrut 1987, s. 262-335; Ebû Muhammed Yûsuf b. Muhammed el-Hacûrî, *Rauzatü'l-ahbâr* (a.e. içinde), s. 375; Zehebî, *A'lâmü'n-nubelâ*, XIII, 136-137; XVI, 114-116; Zahirüddîn-i Mar'aşî, *Târihi Gilân ve Deylemistân* (nşr. Menûçihri Sütüde), Tahran 1364 hş., s. 18, 27, 41; Şuşterî, *Mecâlisü'l-mü'minîn*, Tahran 1375 hş., II, 378; *Ahbârü e'immeti'z-Zeydiyye* (nşr. W. Madelung), Beyrut 1987; Ebû'l-Feth Hekîmyân, *'Aleviyyân-ı Taberistân*, Tahran 1368 hş., tür.yer.; İsmail Aka, "X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şiilik", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul 1993, s. 70-103; İsa Doğan, "Zeydiyye Mezhebi", a.e., s. 557; Mazlum Uyar, *İmâmiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri: Ahbârlık, İstanbul 2000*, s. 136; Yusuf Gökalp, *Zeydîlik ve Taberistan'da Yayılması* (yüksek lisans tezi, 2002), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Hasan Kurt, *Türk-İslâm Dönemine Geçişte Tahiroğulları*, Ankara 2002, s. 103-110; Aydın Usta, *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni (Sâmanîler Devleti 874-1005)*, İstanbul 2007, s. 99-100; Hasan Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydîleri, Gümüşhane 2012*; Khanoglan Hacıyev, *Irak Büveyhîleri'nin Kuruluşu ve Muizzüddövlü Dönemi (334-356/945-967)*, (doktora tezi, 2012), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 270-280; W. Madelung, "Abû İshâq al-Sâbi on the Alids of Taberistân and Gilân", *JNES*, XXVI (1967), s. 47; a.mlf., "Zaydiyya", *EI*² (İng.), XI, 478-479; M. S. Khan, "The Early History of Zaydî Shi'ism in Daylâmân and Gilân", *ZDMG*, CXXV (1975), s. 301-314; Adem Arıkan, "Gilân'da Son Zeydî Yönetim (Âl-i Kârkîyâ)", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 20, İstanbul 2009, s. 1-26; R. Strothmann, "Zeydiyye", *İA*, XIII, 549-550.

HASAN YAŞAROĞLU

ZEYDİLER

(الزيدية)

Zeydîliğin
Yemen'de kurulan kolu.

Zeydîler'in, kendine özgü bir sosyokültürel yapısı olan Yemen bölgesine intikal edip devlet kurmalarından itibaren günümüze kadar devam eden varlığı, siyasi bakımdan dönem dönem muğlak ve istikrarsız bir seyir izleyerek kesintilere uğramıştır. Bu seyir I. Zeydî İmamlar Devleti, II. Zeydî İmamlar Devleti ve sonrası, Osmanlı hâkimiyeti ve son dönem olmak üzere başlıca dört dönem halinde ele alınabilir. Yemen'de Zeydî imâmeti ayrıca Ressîler ve Kâsımîler şeklinde iki döneme ayrılabilir. Zeydîliğin Yemen'deki kurucusu Yahyâ b. Hüseyin'in doğum yeri olan Medine yakınındaki Ress dağına nisbetle Ressîler, 1006'dan (1597) sonraki dönem ise Kâsım b. Muhammed'e nisbetle Kâsımîler diye adlandırılır.

I. Zeydî İmamlar Devleti (897-1052). Zeydîler'in Yemen'deki ilk siyasi faaliyetleri Hz. Hasan'ın soyundan Yahyâ b. Hüseyin'in 280 (893) yılında Yemen'e gelmesiyle başladı. Yahyâ bazı kabile önderlerinin, aralarındaki ihtilâfları çözmesi için kendisini davet etmesi üzerine Yemen'e gitti. İlk vardığı Sa'de'de bir süre kalıp karışıklıklara son verdi. Bir müddet San'a yakınlarındaki Şerefe'de kaldıktan sonra kendisine tâbi olanlar arasında itaatsizlik çıkınca Hicaz'a döndü. Ancak Yemenliler kendisine elçi gönderip Karmatîler'le mücadele etmesi için onu tekrar davet edince 6 Safer 284'te (15 Mart 897) Sa'de'ye ulaşarak "emîrül-mü'minîn" unvanı ve Hâdî-İlelhak lakabıyla halktan biat aldı. Böylece yaklaşık on bir asır sürecek olan Yemen Zeydî imâmeti kurulmuş oldu. Sa'de'de hâkimiyetini sağlamlaştırarak Yemen'de siyasi birlik oluşturmaya çalışan Hâdî-İlelhak, Necran, Hayvân ve Esâfîr gibi şehirleri egemenliği altına aldı. 288'de (901) Abbâsîler'in San'a valisinin şehri kendisine terketmesinin ardından Zemâr ve Ceysân'ı da ele geçirdi. 293'te (906) San'a'nın Karmatîler tarafından zaptedilmesi üzerine onlarla mücadeleye girişip birkaç defa şehri ele geçirdi, fakat 298'de (911) vefat etti. Hâdî-İlelhak, sadece siyasi bakımdan değil kalemeye aldığı eserlerle ve fetvalarıyla fikrî bakımdan da Zeydîliğin halk arasında yayılmasında önemli rol oynadı. Zeydîler'in başşehri ve davetlerinin merkezi olan Sa'de bu tarihten itibaren hem ilmî hem iktisadî açıdan büyük gelişme gösterdi. Hâdî-İlelhak'tan sonra imâmetini ilân eden oğlu Ebû'l-Kâsım Muhammed el-Murtazâ hâkimiyetini Havlân'a kadar genişletti, ancak 301 (913) yılında idareyi kardeşi Ebû'l-Hasan Ahmed b. Yahyâ en-Nâsır'a bıraktı. Nâsır Ahmed, Karmatîler'e karşı üstünlük kazanmasına rağmen Ya'furîler tarafından yenilgiye uğratıldı (322/934). Ardından oğulları arasında baş gösteren anlaşmazlıklar her ikisinin de sonunu getirdi ve devlette ciddi siyasi zaafılar ortaya çıktı (366/976).

Devletin yeniden canlilik kazanması, Mansûr-Billâh Kâsım b. Ali el-İyânî'nin 389 (999) yılında imâmetini ilân etmesiyle başladı. Çevredeki yerleşim merkezlerinde egemenliğini pekiştiren Mansûr-Billâh'ın vefatından (393/1003) sonra Mehdî-Lidînilâh lakabını alan genç yaşta oğlu Hüseyin b. Kâsım imâmete geçti. Birçok eser telif eden ve Zeydî düşüncenin gelişmesine katkı sağlayan Hüseyin b. Kâsım kendisinin beklenen mehdî olduğu yönündeki